

INSTITUTIONAL AND NORMATIVE ASPECTS IN THE PRESERVATION OF CULTURAL HERITAGE

Daniela Simeonova-Korudzhieva

*Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum
at the Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria*

Abstract: Normative aspects in the preservation of cultural heritage imply a complex understanding and approach, insofar as this is a systemic process in which different cultural institutions acting with relevant competence and the normative framework have a role. It consists of international legal acts, such as the UNESCO Conventions, EU law - the regulations and directives and the internal law that is in accordance with them.

The report covers a review of case studies related to the preservation of tangible cultural heritage: cases of dissonant cultural heritage; the case with the restitution of cultural values; cases of deregistration of tangible cultural values from the register and the philosophy of the law; legal issues in dealing with cultural property; problems of ownership of movable cultural property; the relationship of copyright and related rights to cultural heritage.

Keywords: Cultural Heritage; Regulatory Aspects; Conservation; Dissonant Cultural Heritage; Practical Application of the Regulations.

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ И НОРМАТИВНИ АСПЕКТИ В ОПАЗВАНЕТО НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

Даниела Симеонова-Коруджиева

*Институт за етнология и фолклористика с етнографски музей
при Българска академия на науките, България*

Резюме: Нормативните аспекти в опазването на културното наследство предполагат комплексно разбиране и подход, доколкото това е системен процес, в който участват различни културни институции, действащи със съответната компетентност и нормативната рамка. Състои се от международни правни актове, като например конвенциите на ЮНЕСКО, правото на ЕС - регламентите и директивите и вътрешното право, което е в съответствие с тях.

Докладът обхваща преглед на казуси, свързани с опазването на материалното културно наследство: случаи на дисонантно културно наследство; казусът с реституцията на културни ценности; случаи на отписване на материални културни ценности от регистъра и философията на правото; правни въпроси при работа с културни ценности; проблеми на собствеността върху движими културни ценности; отношението на авторското право и сродните му права към културното наследство.

Ключови думи: културно наследство; регулаторни аспекти; запазване; дисонантно културно наследство; практическо приложение на наредбите.

I. Въведение

Нормативните аспекти в опазването на културното наследство предполагат комплексно разбиране и подход, доколкото това е системен процес, в който **роля имат различни културни институции**, действащи със съответна компетентност и **нормативната уредба**. Тя се състои от **международноправни** актове, каквито са Конвенциите на ЮНЕСКО, **правото на ЕС** - регламентите и директивите и **вътрешното право**, което е в съответствие с тях.

В правната теория, занимаваща се с регламентацията на културното наследство, (Rozalinova and Metodieva, 2006), (Pikard, 2003) се приема, че налице е преход от „партикуларната закрила, осъществявана само в рамките на териториалния суверенитет на държавата, към възприемане принципа на устойчивото развитие, постижимо само чрез многостранно сътрудничество“. От една страна, следва да се подчертае наличието на известно противоречие, доколкото основен принцип на правото на **ЕС** е **принципът на субсидиарност**, който **означава най-общо, че главната роля по определени въпроси е на националното законодателство**. Един от тях е - „културният въпрос“, защото съгласно чл. 6 от ДФЕО, културата е една от компетенциите на националната държава, която не се трансферира към ЕС и е изцяло в правомощията на националната държава.

II. Кратък исторически преглед на нормативната уредба

Нормативната уредба, касаеща опазването на културното наследство **до началото на XX век, е изцяло дело и дълг на отделните национални държави**. Едва след основаването на Обществото на народите, а впоследствие на ООН през **1945 г., се възприема подход на своеобразен „културен интернационализъм“**, според който **международноправните инструменти следва да играят ключова роля при правната защита на културните ценности в световен план**. Т.е. налице е преход от партикуларна защита, осъществявана само в рамките на териториалния суверенитет на държавата към възприемане на принципа на устойчивото развитие, постижимо само чрез многостранно сътрудничество. Подходът за закрила изисква и висока степен на унифициране на базовата правната рамка и възприемане на общи принципи за закрила на културното наследство (Kabakov, 2007).

Културното наследство получава своите актуални легални дефиниции със Закона за културното наследство от 2009 г., който е съобразен с Конвенциите на ЮНЕСКО и европейското законодателство, като бива легално дефинирано като **материално и нематериално културно наследство**.

Въведени са **понятията културни ценности, които също се разделят на материални и нематериални**. Разширява се обхвата на понятието културно наследство, което заменя „паметници на културата“ и културно-историческо наследство.

Тази промяна в терминологията е предшествана от процес на преосмисляне и осъзнаване на необходимостта от специално внимание с оглед опазването и обезпечаването на институционална ангажираност по отношение на културното наследство. Регламентират се нови сфери и измерения като изрично се пояснява, че културно наследство е нематериалното и материално, подвижно и недвижимо наследство като съвкупност от културни ценности, които са носители на историческа памет, национална идентичност и имат културна или научна стойност.

Исторически институционалната и правна закрила на културното наследство в България се разделя на три периода (Georgiev, 2008), (Simeonova-Koroudjieva, 2016a), (Simeonova-Koroudjieva, 2016b):

От 1888 до началото на 50 -те години на XX век: Действащите нормативни актове са: 1888: Временни правила за научните и книжовни предприятия (регламентира за отговорност за старините); 1890: Закон за издирване и спомагане на научни и книжовни предприятия; 1911: Закон за старините – създава се понятие за старини, опазване на недвижими паметници; 1927: въвежда се задължение за регистрация чрез Комисия за старините и се изработва списък на народните старини; 1936: Наредба закон за запазване на старинните постройки в населените места.

От 50-те години на XX век до 1989: 1951: Постановление на МС 1608, което поставя всички паметници на културата под защитата на държавата. Създава се Комитет за наука, изкуство и култура. 1952: Инструкция за привеждане в известност, регистрация и опазване паметниците на културата; 1958: Постановление на МС 165 за опазване паметниците на културата и развитие на музейното дело; 1969: Закон за паметниците на културата и музеите – създава и оформя система за опазване кар и със силна централизация. Функциите по издирване, регистрация, инвестиране и изпълнение се осъществяват централизирано от създадения през 1957 НИПК, подчинен на Комитета за култура и чрез регионални и общински Съвети за култура.

От 1989 до днес: По-прецизно е този период вече да бъде разделен на два етапа в развитието на уредбата. Първият е преходен. Все още нормативно всички правомощия са концентрирани в Министерство на културата, но повечето структури на регионално равнище не действат както до 1989 г. През 2009 г. се приема изцяло нов ЗКН, който би било удачно да бъде определен като втори етап.

Какви са целите, които ЗКН има и с какви политики и институционални ангажименти за опазване на наследството е съобразен?

Основно преимущество, **наред с грижата за опазване на материалното културно** наследство и съобразяване с изградените и дотогава системи и институции, ангажирани с опазването му, се отделя и специално внимание на грижата за нематериалното културно наследство.

III. Няколко кратки коментара около нормативните аспекти на опазване на нематериално културно наследство:

Малко след 2000 година, ЮНЕСКО (Международната организация за наука, образование и култура на ООН) подема инициатива за създаване и реализиране на различни политики, които да гарантират оцеляването на идентичността, на многообразието от култури. Именно тази първа стъпка е **разширяването на понятието за културно наследство и включването изрично на всички наследени ресурси – материални и нематериални**. Тези политики довеждат и до нови подходи към разбирането, опазването и уважението към културното наследство в неговата всеобхватност и цялостност (Velev, 2013).

На 31-вата сесия на ЮНЕСКО от 2001 г. се **възприема нова дефиниция на определението за фолклор и традиция, а именно „нематериално културно наследство“**. Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на нематериално културно наследство, е приета през 2003 г. и е популярна в литературата като Конвенция 2003 (Velev and Anastasov, 2010), (Velev, 2013), (Velev, 2018).

Горе-долу по същото време се променя и реформира разбирането за опазване на наследството чрез **промяна в целите на музея, развива се т.нар. нова музеология** (Vergo, 2006), (Mishkova, 2015). Твърди се, че старата музеология отделя твърде много внимание на музейните методи и твърде малко на целите на музея. Доколкото в ранните години на музеологията професионалната гледна точка на работещите в музеите е силно доминирана от предметите, то според новата музеология, музеите, работещи за опазване и грижа за обектите следва да насочат **вниманието си към презентация** за публиката.

Както се посочи по-горе, България ратифицира Конвенция 2003 през 2006 г. и тя става част от вътрешното законодателство, официално приема дефинициите, постулатите и принципите, и поема ангажимента да бъдат съобразени във вътрешното законодателство.

Възприетото в Конвенция 2003 разбиране и легално дефиниране на понятието за нематериално културно наследство като означаващо **обичаите, формите на представяне и изразяване, знанията и уменията и свързаните с тях инструменти, предмети и артефакти и културни пространства, признати от общностите и отделните лица като част от тяхното културно наследство** и проявяващо се в областите на устни традиции и форми на изразяване, в т.ч. и езика, художествено изпълнителско изкуство, обичаи, обреди и празненства, знания и умения, свързани с традиционните занаяти и т.н., **е възприето и в Закона за културното наследство**. Глава III е посветена на нематериалното културно наследство, посочва се обхвата на понятието, регламентира се **регистърът на нематериалното културно наследство** към Министерство на културата, Националния съвет за нематериално културно наследство, културни организации за опазване на нематериалното културно наследство и придобили статут на центрове на ЮНЕСКО.

Стратегическата посока, заложена още с Конвенция 2003, е изискването **държавата** в лицето на изпълнителната власт да се ангажира в опазването на нематериалното културно наследство, отчита се важната роля на общностите по отношение съществуването и предаването на нематериалното културно наследство, както и реалните заплахи за неговата жизнеспособност.

Конвенцията предлага конкретни стъпки – най-напред **идентификация** на отделните елементи, по този начин започва процес по тяхното опазване, съхраняване и популяризиране. Всяка държава се задължава да предприеме стъпки по създаване на един или няколко регистри на нематериалното културно наследство, които не са статични, а подлежат на редовно обновяване. Създават се и органи за опазване на нематериалното културно наследство, разписват се мерки за опазване, осигуряване достъп до нематериалното културно наследство, създаване на институции за документиране и популяризиране на нематериалното културно наследство (Velev, 2013).

С цел опазване на международно равнище се създават два списъка:

Представителен списък на нематериалното културно наследство на човечеството – предназначен да илюстрира разнообразието на нематериалното културно наследство във всички сфери, общности и групи;

Списък на културното наследство, нуждаещо се от спешна помощ, с цел защита на нематериалните културни елементи, чиято жизнеспособност е в риск.

Едновременно с това се създава и **Регистър на добрите практики** - чрез постоянен периодичен подбор и съдействие за осъществяване на национални, субрегионални или регионални програми, проекти и инициативи за опазване и популяризиране на нематериалното културно наследство.

IV. Няколко кратки коментара около опазването на материалното културно наследство:

По отношение **нормативните аспекти на опазването на материалното културно наследство**, както бе споменато по-горе, има утвърдена и разработена в годините стройна **система за опазване, идентифициране, деклариране и регистриране** както на недвижимите културни ценности, така и на движимите културни ценности.

- **Дисонантно културно наследство:**

Може да се твърди, че определени аспекти, свързани с недвижими културни ценности и исторически места на памет/паметници и проблемите, които се поставят около тях, остават нерешени. Става дума за управлението и зло/употребите на паметниците от периода след 1944 до 1989 година, които са дефинирани с работния термин „**дисонантно културно наследство**“, който термин в голяма степен бе възприет от литературата (Simeonova-Koroudjieva, 2016a), (Simeonova-Koroudjieva, 2016b).

В научните изследвания, културното наследство обикновено се разбира като **очевидно позитивно благо, старини**, които следва да бъдат съхранявани и опазвани. Приема се, че културното наследство е безспорна ценност, подлежаща на задължителна законова закрила и внимание. В този смисъл е подробно разработена и международноправната закрила на културното наследство.

Проблематична се оказва ситуацията, в която се появява някакъв вид конфликт. Такъв се проявява например при оценностяването и приемането, респективно отказът да се приеме определено наследство, при определяне на обществената му значимост и принадлежност към общата маса на наследството - разглеждано като активно действие – приемане/отказ да се приеме. Случаите на наследство в конфликт могат да бъдат различни - например при несъвпадение между културна идентичност и държавна територия, други конфликти - ценностен, религиозен, културен и пр. Или когато наследството не се вписва например в нормите за морал на мнозинството или на съвременното право (Tunbridge and Ashworth, 1996). В подобна ситуация на конфликт, на напрежение не е ясно, нито безспорно кой има правото да дефинира и управлява културното наследство. Кой е овластен да управлява наследството и да поема ползите/негативите от него? Защото то може както да обединява общностите/личностите, така също и да разделя, да противопоставя. Различните възникнали конфликти около това, могат (и често водят) до сериозни вътрешни обществени и политически напрежения.

Ето защо наследството не може да се схваща като неутрална категория само по себе си, нито като инструмент за самоопределяне, нито като наследено нещо, което е безспорно позитивно, безпроблемно благо: културното наследство е концепция, която е важен инструмент на самоопознаването и опазването на културата и познанието за миналото. Но културното наследство може да бъде и инструмент за натиск, може да бъде и непреодолима разделителна линия. Следователно то трябва да бъде дефинирано във връзка с друга безспорна ценност, така че това да даде възможност да се прецени всеки отделен случай и да се предложат решения при евентуални конфликти. В този смисъл, логична, като форма на позоваване на благо се явява идеята на Силверман, че правото на културно наследство е част от основните човешки права, наред с правото на живот, свобода на убежденията и т.н. (Silverman and Fairchild Ruggles, 2007).

В този контекст може да бъде интерпретиран правният казус около същността и статута на изградената мрежа от монументи в периода 1944 до 1989 г., превърнала се в (дисонантно) наследство. Това културно наследство не е безпротиворечиво приета позитивна унаследеност, наследено безспорно благо/ценност. Това наследство е дисонантно, т.е. нееднозначно приемано от различни социални групи и индивиди, между които може да има по този въпрос напрежение, дори конфликт. Има тези, които дори изключват това наследство от кръга на културното ни наследство, с мотива, че културното наследство като такова, не може да има негативна конотация и да е лишено от (позитивна) „творческа ценност“.

Като проблем на действащата уредба на културното наследство в частта му, касаеща дисонантното наследство, може да се посочи автоматичният пренос на концепции и норми за наследството – благо, старини и ценности, които неизменно трябва да бъдат опазвани към цялата категория културно наследство. Законът възприема едно широко понятие за културно наследство, но тази широта по никакъв начин после не бива продължена и отразена в съответните конкретизиращи норми и процедури, които законът дава. **Не се предвижда механизъм за справяне с какъвто и да е конфликт или спор по отношение на културно наследство.** Режимите за опазване действат само по отношение на формално регистрираните като културна ценност паметници. Дисонантното наследство не е разпознато като категория, предполагаща особена грижа. С тези проблеми понастоящем компетентните органи следва да се справят *ad hoc*. Понастоящем е налице противоречива съдебна практика по отношение на различните аспекти на употребите на паметниците от периода – такава е практиката по наказателни дела в случаите на боядисване (вандализиране), при която веднъж (Софийски районен съд) приема, че боядисването не е хулиганство и деянието не съставлява престъпление, а акт на изразяване на политическо мнение с художествени средства и в друг случай - има решение (Благоевградски районен съд), в което съдът приема, че има осъществен състав на престъпление (хулиганство) и че какъвто и да е паметникът (спорен, дисонантно приеман и пр.) „никой няма право да си прави майтап“ с него (Simeonova-Koroudjieva, 2016a), (Simeonova-Koroudjieva, 2016b).

От правна страна, в първия случай (СРС) се аргументира, че проявата представлява право на изразяване на мнение, защитено от чл. 10 ЕКПЧ и чл. 39 от Конституцията на Република България, което според практиката на Европейския съд по правата на човека и основните свободи (ЕСПЧОС) включвало и възможността то да е изразено с художествени средства и артистичен изказ, „който дава възможност за участие в общественния обмен на културни, политически или социални идеи от всякакъв вид“. В мотивите си, Софийският районен съд приема, че „защитата на политическото изразяване е с най-висока степен поради това, че е една от най-важните основи на демократичното общество и едно от главните условия на неговия напредък. Обстоятелството, че чл. 10 ЕКПЧ защитава свободното изразяване на мнения, изисква на свой ред да бъде поставено недвусмислено ударение върху защитата на конкретните средства, чрез които се изразява мнението, защото всяко ограничение на средствата би ограничило и свободата да се получава и разпространява информация и идеи“.

По втория казус има жалба и дело пред ЕСПЧОС, който се произнася с решение¹ през 2021 година. ЕСПЧОС приема, че налагането на глоба, макар и само от 100 лв., на гражданин заради боядисването на паметник на Димитър Благоев (като Дядо Коледа), не е необходима намеса на държавата в едно демократично общество и погазва правото на свободно изразяване на мнение.

¹ Жалба № 10783/2014 по чл. 34 от ЕКПЧОС; Решение от 06/07/2021

В решението по жалбата, съдът разяснява подробно **къде е границата на свободата на изразяване, кога е допустимо държавата да се намеси и да я ограничи или санкционира, когато става дума за своеобразно оскверняване на паметници** чрез изрисуването им². То дава ключови насоки на българските съдилища как трябва да преценяват дали тази форма на протест и изразяване на отношение по различни въпроси, е допустима, или не.

Наред с практика по наказателни дела, налице е съдебна практика на административни съдилища срещу административни актове на местните власти – общински съвети. Оспорвани са актове за преместване, демонтаж (Старчев и паметника „1300 години България“), както е оспорвано и /бездействието на местните власти да демонтират паметник (решение на СОС от 93-та и паметник на Съветската армия в София)³.

Други казуси с материално културно наследство и проблемите на опазването в практиката:

- България е осъдена заради възпрепятстване на възстановяването на недвижима културна ценност: казусът с реституцията на Дебеляновата къща в Копривщица (Дело **Дебелянови срещу България по жалба № 61951/00**).

България е осъдена защото е препятствала възстановяването (реституция) на сграда недвижима културна ценност); в това решение съдът цитира и Конвенцията за защита на архитектурното наследство на Европа, чл. 3, че всяка държава се задължава да създаде правен режим за закрила на архитектурното наследство; чл.

² Съгласно съдебната практика на Европейския съд за правата на човека боядисването на паметник/културна ценност представлява право на изразяване на мнение, защитено от чл. 10 ЕКПЧ – делата Мюлер и др. срещу Швейцария (Müller & Others v. Switzerland, A.133), по жалба № 10737/1984, Решение от 24 май 1988 г.; Делото Обзървър и Гардиън срещу Обединеното кралство (Observer and Guardian v. the United Kingdom), жалба № 13585/88, A.216, Решение от 26 ноември 1991 г.; Мурат Вурал срещу Турция /CASE OF MURAT VURAL v. TURKEY/ (Application no. 9540/07), с решение от 21.10.2014 г. и др.

³ На 18.03.1993 г. Столичният общински съвет (СОС), гласува решение за премахване (демонтаж) на паметника – решение №2, обективизирано в протокол №24 на СОС от 18.03.1993 г. След почти десетилетие неизпълнение на решението, бива подадена жалба пред компетентния съд – Административен съд – София град срещу бездействието на кмета на Столична община да изпълни решението на СОС. Образувано е административно дело №892/2011 г. С определение №1978/11.05.2011 г. е прекратено производството по делото. Прекратителното определение е обжалвано на последна инстанция - пред Върховния административен съд, който го потвърждава изцяло и окончателно. Мотивите на първата инстанция – АССГ са изцяло потвърдени и възприети, а именно: че решението за демонтаж на паметника на Съветската армия в София на СОС - решение №2, обективизирано в протокол №24 на СОС от 18.03.1993 г. е практически неизпълнимо, тъй като паметника на Съветската армия представлява мемориален обект, по смисъла на т.69 от §5 на Закона за устройство на територията и за да се извърши демонтаж на скулптурните фигури е необходимо съответното строително разрешение по чл. 158, ал. 1 от ЗУТ. Тъй като такова разрешение липсвало, то кметът на общината няма как да дължи издаване на съответни административни актове касаещи изпълнение на процесното решение, нито пък дължи предприемането на съответни фактически действия по изпълнението му. Нещо повече, съдът изрично посочва и взема предвид обстоятелството, че процесното решение на СОС е било взето преди влизането в сила на Закона за общинската собственост през 1996 г. Поради което, въпросният паметник тогава (към момента на вземане на решението за демонтаж) имал статут на публична държавна собственост, а не общинска, то СОС се явява и некомпетентен за вземането на такова решение орган.

4. Да предотвратява обезобразяването, рушеното или разрушаването на защитените имуществва; както и Рамковата конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото, по която всяка държава се ангажира да признае, че правото на културно наследство, е присъщо на правото на участие в културния живот, което пък е залегнало като фундаментално право във Всеобщата декларация за правата на човека.

- Налице са множество административни процедури и съдебни дела по казуси, свързани с **отписване на недвижима културна ценност от регистъра** на недвижимите културни ценности и философията на закона.

Която накратко казано е: фундаментална законодателна закрила и макар отписване да съществува в закона по процедурата за „прекатегоризиране на регистрирани недвижими културни ценности“ (чл. 14 и чл. 69 ЗКН и чл. 34 Наредба Н-12), целта на закона е паметниците да бъдат съхранявани, да бъдат запазени, а отписване поради разрушаване и или изменение да не бъде допускано, за което са и предвидени множество задължения както за собствениците, така и за общините и държавата, в случай че собствениците бездействат⁴. Т.е. държавата има и преки задължения за опазване и конкретна законова процедура, която да бъде реализирана, за да не се стигне до това да бъде отписана недвижима културна ценност. За да бъде опазен всеки един паметник и да не се достига до фактическото му разрушаване, което пък да отвори възможност за инвестиционни интереси (случаи на **Тютюневи складове в Пловдив, Къщата с ягодите в София** и др.).

- Интересни проблеми поставя и анализът на правната уредба и режимът на сделки с културни ценности в контекста на правото на ЕС⁵ (Simeonova-Koroudjieva, 2019).
- Особено интересен е и проблемът, касаещ **собствеността върху движимите културни ценности**.

Много често се поставят правните проблеми, породени от даването на правна възможност да се доказва собственост върху движима културна ценност по давност. Макар предвидените задължения и в ЗКН, и в ЗС, в отменения ЗПКМ и дори в Закона за старините от 1911 г. (чл. 88 ЗС, чл. 14 ЗПКМ, чл. 93 ЗКН), всяка намерена вещ да бъде предадена, като непредаване и несъобщаването изпълва състава на престъплението присвояване (чл. 207 НК), а пък закона да казва, че не може да се придобие по давност вещ, придобита чрез престъпление (чл. 80 ал. 2 ЗС), се допусна такава възможност посредством отмяната от ЗКН на пар. 5 от ПЗР, че лицата, установили фактическа власт да не могат да се позовават на придобивна давност, ако се установи, че ценностите съставляват национално богатство. Макар

⁴ По въпроса повече: Симеонова-Коруджиева. Д, 2020, Може ли да бъде отписан недвижим имот (паметник на културата) от Регистъра на недвижимите културни ценности, 2020 г. (lawyer Daniela Simeonova – Korudzhieva - <https://www.law-firm-bg.com> (Last view: 09.04.2023))

⁵ По въпроса повече: Симеонова-Коруджиева. Д, 2019, „Право на ЕС и сделки с културни ценности в България. Уредба и приложимо право“, сп. Норма, бр. 4/2019

че визираните в тези текстове обекти на археологическото културно наследство да са били винаги публична държавна собственост, затова изключва придобиването им като частна собственост, Конституционния съд ги отменя като противоконституционни, позовавайки се на давността като утвърден от векове придобивен способ и че законодателя не може да ограничи приложното поле по отношение на изрично определени в закон вещи. Да, но вещите публична държавна собственост не могат да се придобиват по давност. Това, заедно с факта, че през 1998 паметниците на културата с национално и световно значение по тогавашната терминология са извадени от категорията публична държавна собственост чрез отмяната на чл. 2 ал. 2 т. 3 от ЗДС. До приемането на ЗКН през 2009 г., тези вещи, които са били в категорията частна държавна собственост, са могли да се придобиват по давност, като давността за движими вещи е 5 години. Това е вратичката, която позволява легализирането на много частни колекции⁶.

В този контекст е интересно да бъде споменато съдебното дело, което наследник на братя **Дейкови, намерили през 1949 г. Панагюрското съкровище** завежда дело срещу държавата с твърдения, че откритото било частна колекция по ЗКН. Отхвърля се на основание, че тогава бил в сила Законът за старините от 1911 г., според който (чл. 14 от Закона за старините от 1911) откритите в държавна, окръжна или общинска собственост старини принадлежат на държавата), че е заведено в основния фонд на Регионален археологически музей - Панагюрище, като статута му е непроменен и неоспорван през годините, а и наследодателя не е доказал качеството си колекционер, т.е. собственик или държател на културни ценности.

- Относно **отношението на авторското право и сродните му права към културното наследство.**

Още през 1993 е приет **Законът за авторското право и сродните му права**, изменен през 2002 с цел хармонизация с правото на ЕС. Всъщност в чл. 4, т. 3 изрично е признато, че фолклорните творби не са обект на авторското право. Това е така, защото авторското право, закриля авторските произведения, при това без каквито и да било формалности или изисквания за регистрация. Авторското право възниква за автора със създаване на произведението, като защитава дори както публикувани, така и непубликувани произведения.

Разбира се права на артистите-изпълнители на фолклорни творби са защитени, както и на съставителите на сборници с такива творби по отношение на

⁶ По въпроса още: Петров., Вл. Законът за културното наследство е злонамерена и некачествена халтура, 2009; (The Cultural Heritage Act is a malicious and shoddy piece of crap - <http://hermesbg.org/tr/nova-biblioteka/kniga-7/142-zakonyt-za-kulturnoto-nasledstvo-e-zlonamerena-i-nekachestvena-haltura.html>) (Last view: 16.03.2018)) Ставру., С. Въпроси на българското вещно право, С, Феня, 2010, стр.587 и сл.; Съдебна практика: Решение на ВАС № 4842/08.04.2013; Решение на ВАС № 13825/23.10.2013; Решение на ВАС № 1223/29.01.2014; Решение № 7 на Конституционен съд на РБ от 29.09.2009 г. на КС по к. д. № 11/2009 г.; По въпроса повече: Симеонова-Коруджиева. Д, 2018, За собствеността върху движимите културни ценности – национално богатство. Държавата, законът, ценностите, собствеността и иманярите. (lawyer Daniela Simeonova – Korudzhieva - <https://www.law-firm-bg.com>) (Last view: 09.04.2023))

съставителството, подбора и т.н. Следва да се има предвид и уредбата в глава девета на **Закона за културното наследство**, касателно **възпроизвеждането и разпространението на културни ценности**.

Културните ценности могат да се възпроизвеждат в копия, реплики и предмети с търговско предназначение, които могат да бъдат изработени само от лица, които имат право да извършват реставрацията и консервацията в съответната област при условия, определени с подзаконов нормативен акт на министъра на културата (Чл.172 вр. с чл. 164 и 165 ЗКН). Копия се изработват само за музейни цели, според ЗКН, репликите възпроизвеждат визуално характеристиките на вещта, но са по-малки поне с една десета и са маркирани със знак, а предметите с търговско предназначение могат да съдържат и допълнителни елементи, освен че също следва да са с размер поне една десета по-малък.

Посочените копия, реплики и предмети с търговско предназначение **могат да се изработват и разпространяват** само със съгласието на собственика на културната ценност (тези, които са национално богатство или със световно и национално значение – от министъра на културата, чл. 177 ЗКН), а за музейни ценности – от директора на съответния музей, като отношенията следва да се уреждат с възмезден договор като разрешенията се вписват в регистрите по чл. 68 (недвижимо културно наследство) и респ. чл. 102 (регистър на движимите културни ценности).

Тук е моментът да се отбележи инициативата на ЕС относно приемането на нова уредба – Регламент на ЕС, целящ нормативни ограничения и регулация при използването на **образи на паметници и други недвижими културни ценности**, в общ Регламент на ЕС (Simeonova-Koroudjeiva, 2017).

Става дума за добилото сериозно медийно отразяване законодателно предложението (отхвърлено от ЕП) за регламент, според който дори снимките с некомерсиална цел и публикувани в личен блог или сайт да се приемат за обект на авторското право, принадлежащо на автора, който е създал съответната скулптура, архитектурен паметник или друг обект. В публичното пространство бе стартирана кампания на заличени образи, оцветени в черно силуети на разпознаваеми обекти като Айфеловата кула и др. В момента в повечето страни в Европа важи правилото за „свобода на панорамата“ – хората могат да публикуват снимки на сградите или паметниците и да ги използват както пожелаят. В Европейския съюз Директива 2001/29/ЕС предоставя възможност на страните-членки да възприемат клаузата на свободата на панорамата в своите закони за авторското право, но не изисква от тях да приемат такова правило.

Законът за авторското право и сродните му права (ЗАПСР) урежда изключенията от авторско право в Глава пета „Свободно използване на произведения“. Според закона „свободното използване на произведения е допустимо само в случаите, посочени в закона, при условие че не се пречи на

нормалното използване на произведението и не се увреждат законните интереси на носителя на авторското право.“

Терминът „панорама“ не фигурира в ЗАПСП. Изключението обаче е уредено в чл. 24: Без съгласието на носителя на авторското право и без заплащане на възнаграждение е допустимо: използването на произведения, постоянно изложени на улици, площади и други обществени места, без механично контактно копиране, както и излъчването им по безжичен път или предаването им чрез кабел или друго техническо средство, ако това се извършва с информационна или друга нетърговска цел;

Съгласно ЗКН създаването, разпространението и използването на изображения на културни ценности за лични нужди с представителна, образователна и научна цел е свободно, докато създаването, **разпространението и използването на изображение на културна ценност или на елементи от нея във фотографско, компютърно, видео и друго изображение с търговска цел, включително използването на изображението или на части от него при производство на стоки, етикети и дизайнерски решения или за реклама, се извършват при условия и по ред, определени в наредба и въз основа на договор, сключен със собственика на културната ценност, а за музейните културни ценности – с директора на съответния музей.**

V. Вместо заключение: някои бележки около опазването на културното наследство.

Горното изложение бе подготвено с цел да се подчертае ролята на законодателството и нормативната база, която има отношение към опазването на културното наследство. Висша цел, следва да бъде опазването му – затова анализът и изследването на това как нормите и програмните документи за опазване на наследството практически биват прилагани, е важен и следва да бъде подробно изследван.

Също така, е необходимо да се подчертае, че отношение към опазването на културното наследство имат широк кръг нормативни актове и уредбата далеч не се изчерпва със Закона за културното наследство и наредбите по прилагането му, но и Закона за собствеността и другите актове, регулиращи материята (ЗДС и ЗОС), Наказателния кодекс на РБ. Важно практическо значение имат и международните актове (конвенции) на ЮНЕСКО, но и ЕКПЧОС и практиката на ЕСПЧОС, за която стана дума в изложението, особено що се отнася до дисонантното културно наследство.

Направен бе опит за преглед не само на философията на опазването и уредбата в нормативните актове и нейното развитие, но и за връзка с правоприлагането в материята и решаването на действителните казуси, свързани с опазването на културните ценности и културното наследство.

Докладът е написан за Международната научна конференция **Културно-историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация (KIN)**, Велико Търново, 2023 г.

Научна литература // References

- Georgiev, S. (2008).** Praven rejim na kulturnoto nasledstvo v Bulgaria, Sofia, 2008; ISBN 978-954-9314-01-4; ISBN 978-954-8761-75-8. (in Bulgarian) // [Георгиев, С (2008). Правен режим на културното наследство в България, С, 2008; ISBN 978-954-9314-01-4; ISBN 978-954-8761-75-8]
- Kabakov, I. (2007).** Pravo na kulturno mnogoobrazie, UI, 2007 ISBN 978-954-07-2587-1 (in Bulgarian) // [Кабаков, И. (2007). Право на културно многообразие, УИ, 2007; ISBN 978-954-07-2587-1]
- Mishkova, I. (2015).** Obrazovanie v muzeya. Sastoianie i prespektivi v Bulgaria, IK Gutenberg, Sofia, 2015; ISBN 978-619-176-044-2 (in Bulgarian) // [Мишкова, И (2015) Образование в музея. Състояние и перспективи в България, ИК Гутенберг, С, 2015; ISBN 978-619-176-044-2]
- Pikard, R. (2003).** Evropeysko kulturno nasledstvo: analiz na politikite i praktikata, vol. 2, Savet na Evropa, MK na RB, S, 2003. (in Bulgarian) // [Пикард, Р (2003). Европейско културно наследство: Анализ на политиките и практиката, том 2, Съвет на Европа, МК на РБ, С, 2003;]
- Rozalinova, E.; Metodieva, E. (2006).** Vavedenie kam pravната uredba na kulturnoto nasledstvo v Balgaria i v ES, Sofia, 2006. (in Bulgarian) // [Розалинова, Е, Методиева, Е (2006), Въведение към правната уредба на културното наследство в България и в ЕС, С, 2006;]
- Simeonova-Koroudjieva, D. (2016a).** Disonantno kulturno nasledstvo – v konteksta na problemite na identiqnostta dnes, sp. Industrialen menigment, issue 1/2006, year 13, izd. na TU – Sofia, Stopanski fakultet, ISSN 1312-3793 (in Bulgarian) // [Симеонова–Коруджиева, Д (2016) Дисонантно културно наследство – в контекста на проблемите на идентичността днес, сп. Индустиален мениджмънт, брой 1/2016, година 13, изд. на Технически университет – София, Стопански факултет; ISSN 1312-3793]
- Simeonova-Koroudjieva, D. (2016b).** PhD thesis: Upotrebi i upravljenje na disonantno kulturno nasledstvo, Sofia, 2016 (in Bulgarian) // [Симеонова–Коруджиева, Д. (2016) Дисертация за присъждане на ОНС „Доктор“на СУ „Св. Кл. Охридски“, „Употреби и управление на дисонантно културно наследство“, С, 2016]
- Simeonova-Koroudjeiva, D. (2017).** Formi na dehumanizacia poradi svrah regulacia. Dehumanizacia na spodelenata obraznost /Direktiva 2001/29/EK ili debatata za selfie-to, izd. TU-Sofia, 2017, sb. S dokladi ot konferencia 20-21 okt.2016 na TU-Sofia, Stopanski fakultet, katedra Pravni I humanitarni nauki, . ISBN: 978-619-167-274-5 (in Bulgarian) // [Симеонова–Коруджиева, Д (2017), Форми на дехуманизация поради свърхрегулация. Дехуманизация на споделената образност /Директива 2001/29/EK или дебатът за „селфи“-то/, издание на ТУ-София, 2017 , сб. с доклади от конференцията 20-21 окт. 2016 на ТУ-София, Стопански факултет, катедра Правни и хуманитарни науки. ISBN: 978-619-167-274-5]
- Simeonova-Koroudjieva, D. (2019).** Pravo na ES i sdelki s kulturni tzennosti v Bulgaria, sp. Norma, issue 4/2019, ISSN 134-5126 (in bulgarian) // [Симеонова–Коруджиева, Д., 2019 „Право на ЕС и сделки с културни ценности в България. Уредба и приложимо право“, сп. Норма, бр. 4/2019; ISSN 134-5126]
- Silverman, H.; Fairchild Ruggles, D. (2007).** Cultural Heritage and Human Rights, Springer 2007; ISBN: 978-0-387-76579-2.
- Tunbridge, J.I.; Ashworth, G.J. (1996).** Dissonant heritage the management of the past as a resource in conflict, Chichester, New York, 1996; ISBN 0-471-94887-X.

- Velev, V. (2013).** Politiki za opazvane i popularizirane na nematerialното kulturno nasledstvo, Za bukвите-o pismeneh, Sofia, 2013 ISBN 978-954-2946-69-4. (in Bulgarian) // [Велев. В. (2013) Политики за опазване и популяризиране на нематериалното културно наследство, изд. За буквите -О писменехъ, С, 2013; ISBN 978-954-2946-69-4]
- Velev, V. (2018).** Nematerialното kulturno nasledstvo i negovoto prepredavane prez pokoleniata. Report of the conference "Intangible cultural heritage - originality, continuity, deterioration", Unibit, Sofia, 28.03.2018 (in Bulgarian) // [Велев. В (2018) Нематериалното културно наследство и неговото препредаване през поколенията. Доклад на конференцията „Нематериалното културно наследство - самобитност, приемственост, опорочаване“, Унибит, С, 28.03.2018;]
- Velev, V.; Anastasov, K. (2010).** Nematerialното kulturno nasledstvo na Bulgaria, P, 2010 ISBN 978-954-516-911-3. [Велев. В, Анастасов, К. 2010, Нематериалното културно наследство на България, П, 2010; ISBN 978-954-516-911-3]
- Vergo, P. (2006).** The new museology, ISBN 0-948462-03-5 pbk through Mishkova, I (2015) Obrazovanie v muzeya. Sastoianie i prespektivi v Bulgaria, IK Gutenberg, S, 2015; ISBN 978-619-176-044-2 (in Bulgarian) // [Мишкова, И (2015) Образование в музея. Състояние и перспективи в България, ИК Гутенберг, С, 2015; ISBN 978-619-176-044-2]

адв. д-р, Даниела Симеонова-Коруджиева

доктор на СУ „Св. Кл. Охридски“ от 2016 г., адвокат, член на САК от 2011 г.,
нештатен сътрудник на Институт за етнология и фолклористика с етнографски музей
при Българска академия на науките от 2023 г., София, България

d.koroudjieva@gmail.com

AUTHOR'S DATA WERE PUBLISHED ACCORDING GDPR RULES AND PUBLICATION ETHICS OF THE JOURNAL (<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>)

Received: 27 April 2023

Accepted: 20 June 2023

Published: 30 June 2023

DOI: <https://doi.org/10.55630/KINJ.2023.090114>

KIN Journal, 2023, Volume 09, Issue 1

Science Series Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization

Научна поредица Културно-историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация

Научная серия Культурное и историческое наследие: сохранение, презентация, оцифровка

Editors

Prof. PhD. Petko St. Petkov

Prof. PhD. Galina Bogdanova

Редактори/съставители

проф. д-р Петко Ст. Петков

проф. д-р Галина Богданова

Copy editors

Assist. prof. PhD. Nikolay Noev

Assist. prof. PhD. Kalina Sotirova-Valkova

PhD. Paskal Piperkov

Технически редактори

гл. ас. д-р Николай Ноев

ас. д-р Калина Сотирова-Вълкова

д-р Паскал Пиперков

© Editors, Authors of Papers, 2023

© Редколегия, Авторски колектив, 2023

Published by

Institute of Mathematics and Informatics

at the Bulgarian Academy of Sciences,

Sofia, Bulgaria

Издание на

Институт по математика и

информатика при Българска академия на

науките, София, България

<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

ISSN: 2367-8038